

דבר העורכים

בגיליון 14 של גילוי דעת ארבעה מאמרים ושלוש ביקורות ספרים. הגיליון נפתח בשני מאמרים בתחום החינוך בנושאים שאינם מקבלים במה מספקת על אף חשיבותם: חוויית הגזענות והשונות בקרב תלמידים יוצאי אתיופיה בבתי ספר בישראל, והחינוך הביתי, שהולך ותופס תאוצה בשנים האחרונות. בהמשך הגיליון שני מאמרים המציגים ניתוח תרבותי מנקודת מבט פסיכולוגית: האחד מנתח כמה סרטי תעודה מנקודת מבט פסיכואנליטית לאקאניאנית, והאחר – מעשיות פרסיות ורוסיות מנקודת מבט יונגיאנית. הפסיכולוגיה היונגיאנית ככלי טיפולי וכתאוריה לביקורת טקסטים מופיעה גם באחת מרשימות ביקורת הספרים. עוד בביקורת הספרים, דיון ביחסים בין מדע ורוח ובמקומה של השואה בשיח החינוכי.

הגיליון נפתח במאמר של שולה מולא, העוסק באסטרטגיות שפיתחו תלמידים ממוצא אתיופי כדי להתמודד עם היחס הגזעני כלפיהם בחברה הישראלית בכלל וכפי שהוא בא לידי ביטוי במערכת החינוך בפרט. בראיונות שקיימה מולא עם יוצאי אתיופיה הלומדים במערכת החינוך שב ועלה הרצון להיות "רגיל" ו"כמו כולם", רצון הנתקל בקושי מובנה בשל צבע עורם. הצעירים שואפים להגיע למעמד של נורמליות ושל אי-חריגות, להתבסס בחברה הישראלית ולהשתייך אליה בלי להיות מתויגים כשונים, ולהתגבר על ביטויי הגזענות המופנים כלפיהם. כדי להפוך ל"ישראלים" יותר, נוקטים תלמידים אלה על פי רוב אסטרטגיה של אימוץ מאפיינים הנחשבים ליהודיים ולישראליים, וכאלו המסמנים אותם כ"לבנים", תוך כדי הסתרה או מזעור מאפיינים הנחשבים ל"אתיופיים". מולא מציגה את קולותיהם של התלמידים וטוענת שהאחריות לשינוי הדינמיקה של ההדרה והגזענות מוטלת על המחנכים ולא על כתפי התלמידים יוצאי אתיופיה. בידי המחנכים היכולת להשפיע במבט, במילה או במעשה על עתידם של הנער או הנערה. עליהם ליחד תשומת לב רבה ולהיות קשובים למשאלות הלב ולתקוות הנפש של תלמידיהם, המשקיעים את רוב מרצם ב"להיות כמו כולם". אנו מקווים כי מאמר שלא רק מאשר את הגזענות הטבועה בחברה ישראלית אלא מתקדם צעד נוסף ומספק מבט

מבפנים על הדרכים שיוצאי אתיופיה מתמודדים איתה, יעורר שיח סביב הנושא בקרב אנשי חינוך.

תופעת החינוך הביתי התפתחה בישראל בשני העשורים האחרונים. תחום חדש זה זכה להתייחסות תאורטית רבה, אך למעט מאוד מחקר איכותני, ולכן אנו סבורים שמאמרו של אבישג אדרי והנרייט דהאן כלב תורם תרומה חשובה לחקר חינוך ייחודי זה. לחינוך הביתי היבט מגדרי, שכן רוב הנושאות בנטל בשיטת חינוך זו הן האימהות, ואדרי ודהאן כלב בוחנות את הבחירה בחינוך ביתי ואת משמעותה מנקודת המבט של האימהות. המחקר מצביע על רצונן לחנך את ילדיהן בבית, אך מגלה שבחירתן מושפעת מגורמים כמו ציפייה חברתית, תקרת זכויות מגדרית ופערי שכר. גורמים אלה מקבעים מצב שבו האימהות הן הנושאות בנטל העיקרי של הטיפול בילדים, לרבות חינוך ביתי, אם הוא אכן נבחר כחינוך המועדף. מעניין במיוחד הממצא שגם כשהגבר היה זה שהעדיף חינוך ביתי, כוונתו הייתה שהאישה תישאר עם הילדים.

רחל קואסטל מציגה במאמרה גישה מקורית לניתוח היחסים שבין סרטי תעודה למושגים תאורטיים מתחום הפסיכואנליזה הלאקאניאנית, ומתמקדת בניתוח של הסרטים "בוראט" של לארי צ'רלס (2006), "ואלס עם בשיר" של ארי פולמן (2008) ו"קאטפיש" של הנרי ג'וסט ואריאל שולמן (2010). שלושת הסרטים, טוענת קואסטל, מדגימים כיצד האמצעים הרטוריים של הבריון מאפשרים לערער את הצפייה הקולנועית הנוחה ולהגיע אל הממשות המוסווית שלוקחת אותנו אל לב ליבן של האמת ושל המציאות. כוחם של סרטי תעודה אלה טמון ביכולתם להציף את תחושת העליונות והפטרונות שלנו כלפי תרבויות "אקזוטיות" יותר, לחקור את הגזענות ואת חוסר הסובלנות של העולם המערבי ה"נאור", וכך לחשוף מידע משמעותי על העולם.

מניתוח פסיכואנליטי קולנועי אנו עוברים לניתוח יונגיאני של מעשיות רוסיות ופרסיות. שרית בר זקן מנתחת עשר מעשיות בניתוח המכונה לפעמים ביקורת ארכיטיפית, סוג מחקר הממחיש את השימוש שמאפשרת התאוריה שפיתח קרל גוסטב יונג לא רק לצורך טיפול נפשי אלא גם בחקר הספרות והתרבות. לפי הגישה היונגיאנית הארכיטיפית, האירועים והדמויות בעלילת המעשייה מייצגים תהליכים נפשיים לא-מודעים בעולם הפנימי. הדרמה הנפשית המתוארת במעשיות היא בעיקרה ביטוי מטפורי של מסע הגיבור אל עמקי נפשו ומאבק בכוחות המאיימים עליו מבפנים. בר זקן מתמקדת בניתוח ייצוגי האימהות ובארכיטיפ האם

הגדולה במעשיות, בהיותה דמות מרכזית בעולמו הלא־מודע של האדם. מסקנתה היא שבמעשיות הרוסיות מתמקד ההיבט הנשי בתפיסה נשית שלילית של האם, ואילו במעשיות הפרסיות נתפסת האם כבעלת מאפיינים חיוביים, אך לא כאישה. ההיבטים הנשיים העולים מתוך המעשיות מצאו ביטוי שונה בכל אחת מהתרבויות, ובכל אחת משתי התרבויות האימהות המתוארות מייצגות הבנייה תרבותית מסוג שונה.

במאמר ביקורת נרחב סוקרת נועה גדי את הרב־מכר של אנדריאה וולף, המצאת הטבע: הרפתקאותיו של אלכסנדר פון הומבולדט הגיבור האבוד של המדע. הספר, טוענת גדי, אינו רק ביוגרפיה סוחפת של חוקר טבע חלוצי, מלומד גדול, פורה ורחב אופקים, אלא גם, ואולי בעיקר, ביוגרפיה יוצאת דופן על גילוי הטבע ברוחו של האדם. למדנותו המופלגת וגישתו הרב־תחומית הובילה את הומבולדט לתובנות מרחיקות לכת על הטבע כמכלול אחדותי, חי ונושם, הנמצא בתהליך מתמיד של שינוי והתפתחות. גדי קוראת את הביוגרפיה של הומבולדט על רקע המשבר במדעי הרוח והיחלשות מעמדה של ההשכלה ההומניסטית, תהליך שהחל במאה ה־19, כשהמדעים ההומניים אימצו את מודל הידע הפוזיטיביסטי של מדעי הטבע. לספרה של וולף תרומה רבה, טוענת גדי, לכינון ראייה גלובלית ולכידה של המארג הרבגוני הנולד מפעולות אנושיות ומכוחות טבעיים שיש ביניהם יחסי גומלין, בהיותו תזכורת לחשיבותו של הדמיון, לצד ממצאים אמפיריים. בסיכומו של דבר, קובעת גדי, ביחס בין תרבות לטבע אין מנוס מנקודת הייחוס האנושית.

אבנר בן־עמוס סוקר את קובץ המאמרים בעריכת שרון גבע, השואה: שעת חינוך, ומברך על תרומתו של ספר נוסף בתחום הפחות נחקר של השואה במערכת החינוך. אף שהמאמרים כולם מעוררי מחשבה, הוא טוען, הקובץ בכללו אקלקטי ומלא סתירות, דבר המקשה על ארגונו על פי קטגוריות, כפי שגבע ניסתה לעשות. בן־עמוס סוקר את המאמרים ומציע חלוקה תמטית אחרת שתסביר את ייחודם, אך לדעתו, גם כך לא יתקבל מדריך שיעזור למורים ומחנכים לנווט את דרכם במבוך של הוראת השואה. עם זאת, לקובץ חשיבות לא מבוטלת, קובע בן־עמוס, בהיותו עדות לאופנים השונים שבהם מיוצגת השואה במרחב החברתי והתרבותי בישראל. שי גיל סוקר את ספרה של אפרת חרמוני, עולם צמא לגשם: מקורות יהודיים בקריאה יונגיאנית, המצטרף לאוסף הולך וגדל של ספרי עיון המנתחים טקסטים מארון הספרים היהודי מנקודת מבט יונגיאנית. המוטיבים המנחים את חרמוני בבחירת המקורות הם הכשל האנושי הקשור בגאווה יתר (היבריס), יכולת הריפוי

הגלומה בהתבוננות פנימית, וכוחו של הדימוי כשפה המלכדת את מכלול ניגודי הנפש. בהתאם לכך, הספר כולל ניתוח של סיפורים ובהם תיבת נח, מגדל בבל, יונה הנביא וסיפור הנחש בגן עדן. הקריאה בספר מושכת, טוען גיל, ואינה מצריכה בהכרח ידע קודם, והתבוננות העולות מהמפגש הפורה שבין הטקסטים והתאוריה היונגיאנית מודגמים באמצעות מקרי חקר טיפוליים. כמו הדמויות המקראיות, כך גם קוראי הספר מוזמנים למסע נפשי אינטגרטיבי של חיבור זהיר של האגו עם החומר הארכיטיפי שהוצב לפנינו על ידי הלא מודע. וכמו מיתולוגיות אחרות, כך גם בכוחם של סיפורים מהמסורת היהודית לעזור לנו להגיע לאינדיבידואציה, לתחושה המוגנת של זהות עצמית שהיא היעד המרכזי של החיים, על פי נקודת המבט היונגיאנית.

פרופ' נמרוד אלוני, עורך ראשי
ד"ר מעין מזור, עורך בפועל
ד"ר עתליה שרגאי, עורכת מדעית